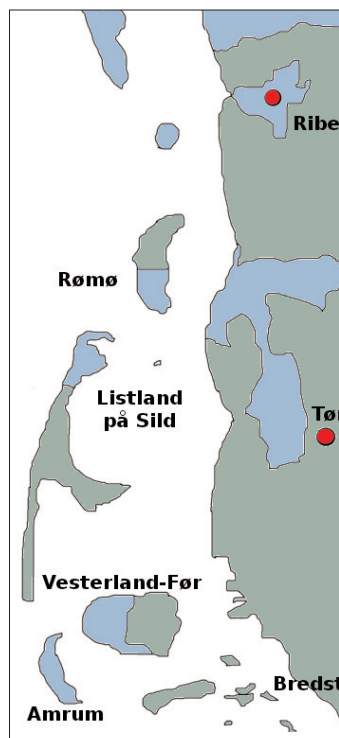

Papirkortet – de kongerigske enklaver

Til venstre et udsnit af det gamle guldne kort over Slesvig. Til højre et nyere, som angiver de kongerigske enklaver med blå.

Af Peter Bryd Pedersen

Det har ligget i flere år, sammenrullet og samlet støv, bag mit skrivebord på Museum Ovartacis arkivkontor. Et ægte fortidslevn, gulnet, skjoldet, revnet af tidens skarpe tand; et kort fra lige før 1864 over dette krigsårs stridsæble: hertugdømmet Slesvig (af danskerne kaldet Sønderjylland) – landet mellem Kongeåen og Ejderen.

Papirkortet er sat op på groft vævet lærred. Efter at det ikke længere var aktuelt, har det tilsyneladende været

udsat for hård behandling, men har mirakuløst undgået skraldespanden. Det har vel tilhørt Sindssygehospitalet i Risskov næsten siden dets grundlæggelse i 1852. Lad os slutte, at det har hængt på hospitalets første lægelige leder, Harald Selmers, kontor under tårnet.

Thi han skulle fra 1864 finde ud af, hvad Slesvig-Holstens afståelse ville betyde for hans anstalt; Den nye rigsgrænse, Kongeåen, betød nemlig flytning af patienter frem og tilbage over den.

Inde i det afståede hertugdømme, Slesvig lå de kongerigske-nørrejyske enklaver. De var en del af Kongeriget Danmark nord for Kongeåen og som sådan del af Nørrejylland, den del af Jylland, der lå nord for Kongeåen (Sønderjylland syd for).

Eftersom Selmers Århusanstalt var for nørrejyske sindssyge, så var enklavepatienter altså indlagt her før 1864. Møgeltønder, Brede m.m. var de største af enklaverne inde i Slesvig. Men øerne Mandø og Amrum var også nørrejyske, ligesom halvdelen af Föhr. Enklaverne var under kongerigsk lov og mest med dansk sprog. De fulgte nu med hele hertugdømmet Slesvig til Tyskland ved afståelsen i 1864. Preussen kunne jo ikke have sådanne dele af Danmark til at punktere sin nye provins.

Sindssygeanstalten i Slesvig by på Sct. Jørgensbjerg blev grundlagt i 1820 på foranledning af den enevældige Kong Frederik VI som hertug af Slesvig-Holsten-Lauenborg. Disse hertugdømmer udgjorde, sammen med kongeriget Danmark, det danske monarki, Helstaten. Denne nye anstalt var for sindssyge fra de tre hertugdømmer; efter befolkningen

var de fleste patienter her tyske. Ifølge tyske historikere var anstalten i Slesvig det første nyanlagte “moderne” psykiatriske hospital “på tysk jord”!

De “territoriale ændringer” ved freden 30.10.1864 – Slesvig-Holstens afståelse, førte til omfattende brevveksling mellem Århusanstalten og Justitsministeriet i København. Det var ikke fordi, man forhastede sig, selvom postbesørgelsen var hurtig nok (ca. 1 1/2 dag).

Regulativet for Sindssygeanstalten ved Århus 19.06 1861 inddelte patienterne i 3 “forplejningsklasser”, afspejlende samfundet. De 2 første og dyreste, for de dannede og besiddende; 3. klasse for det store flertal, den fattige almue.

I 1874 omregnedes betalingen i kr., så 1 rigsdaler var ca. 2 kr. På Århusanstalten var betalingen iflg. § 17 for kongerigske pt. (Nørrejylland + enklaverne) 197 rdl. for 3. kl. og 273 rdl. for 2. kl.

Det Danske Monarki førte også til opdeling af betalingssatserne i Århus. “Hertugdømmerne, Bilandene, Kolonierne” ca. 1/2 gang dyrere end de kongerigske iflg. § 19; § 19, stk.

Arkitekten C. F. Hansen tegnede Slesvigeranstalten. Anstalten åbnede i 1820 som en af Europas mest moderne og humane indretninger til sindssygebehandling. Den var på danske hænder til nederlaget ved Dybbøl i 1864.

2 var for udlændinge og dyrest, her var kun de 2 første klasser.

Og det var åbenbart sværere at flytte patienter mellem paragrafferne end fysisk over Kongeåen.

Overgangsordninger var nødvendige, den fysiske flytning fandt først sted i 1866.

Ærø og visse sogne omkring Ribe fik vi lov at beholde. Århus havde en patient fra Ærø, det blev nu på billigere kongerigsk takst.

I brevvekslingens snørklede, højtsvungne kancellisprog er der ikke megen plads til den enkelte patient, der kunne føle sig som katebald.

I Århus havde man i 1864 en 8-9 patienter fra enklaverne,

afstået sammen med Slesvig. Dem takserede man, indtil videre, fortsat som nørrejyske. De var som uformuende indlagt på 3. kl.

Som erstatning for enklaverne fik Danmark 8 sogne syd for Kolding (Sdr. Bjert m.m.), som havde hørt til Slesvig. Som "hertugelige" var patienter herfra jo indlagt i Slesvig-anstalten, de skulle nu, som danske undersåtter, overføres til anstalten i Århus. Det drejede sig om 4 stk.

Men fra 1. april 1866 takserede Slesvig dem som udlændinge – dyrt for de fattige sogne.

Var det en reaktion herpå, at en dansk kongelig resolution 18. maj 1866 kundgjorde, at

fra nu af skulle de patienter, Jyske Asyl stadig havde fra de efterhånden velkendte enklaver, takseres som udlændinge (tyske undersåtter).

Her måtte Harald Selmer gøre indvendinger. Som nævnt havde Århus ikke 3. kl. for udlændinge, desuden var der overfyldt.

Løsningen var så, hurtigst muligt, at sende enklavepatienter til Slesvig-anstalten, det skete da også i løbet af juli 1866 – sådan da.

3-4 af disse patienter blev faktisk, iflg. protokol, "overført til Daareanstalten i Slesvig".

En enklavepatient var afgået ved døden, en anden lå på "sotteseng", så han kunne ikke flyttes lige nu.

En ung mand fra Møgeltønder var stukket af og angiveligt vandret hjem (lige før han skulle sendes, måske, til Slesvig anstalten). Så kunne de få lov at beholde ham. En bondepige fra Amrum blev sendt til sin hjemø.

Om disse flytbare patienter var danske eller tyske blev ikke nævnt, det var ellers nationalitet, man lige havde kriget om. Vor unge mand, der ville hjem til Møgeltønder, ville muligvis, hvis han var blevet spurgt om national afstamning, have svaret: "Herfra, fra Møgeltønder" og vor bondepige svaret: "fra Amrum".